

PRISITAIKYMO MOKYKLOJE SUNKUMUS PATIRIANČIO PAAUGLIO PSICHOLOGINĖ CHARAKTERISTIKA

Dr. Loreta Bukšnytė

Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Teorinės psichologijos katedra
K. Donelaičio g. 52–317, LT-44244 Kaunas
Telefonas 8 37 327824
Elektroninis paštas l.buksnyte@smf.vdu.lt

Mykolo Romerio universitetas, Kauno policijos fakultetas, Humanitarinių mokslų katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 8 37 303667
Elektroninis paštas l.buksnyte@ltukf.lt

*Pateikta 2006 m. liepos 3 d.
Parengta spausdinti 2006 m. spalio 30 d.*

Santrauka

Geras asmens psichologinis socialinis prisitaikymas mūsų sudėtingo ir nuolat besikeičiančio gyvenimo sąlygomis yra svarbus gyvenimo kokybės rodiklis. Prisitaikymo sunkumai dažniausiai atsiskleidžia paauglystėje ir pasireiškia paauglio nesugebėjimu prisitaikyti prie mokyklos reikalavimų. Prisitaikymo sunkumų mokykloje rodikliai yra moksleivio nepažangumas, pamokų nelankymas, narkotikų, alkoholio vartojimas, nusikalstamas elgesys. Stipriausia paauglio nesugebėjimo prisitaikyti prie mokyklos reikalavimų išraiška yra moksleivio išėjimas iš mokyklos jos nebaigus.

Šiame straipsnyje pristatomas tyrimas, kurio tikslas – išanalizuoti vyresniųjų klasių moksleivių asmenybės ypatumų ir prisitaikymo mokykloje sunkumų ryšį. Tyrimas, kuriame dalyvavo 15-kos Kauno miesto bendrojo lavinimo mokyklų devintokai (15–16 metų paaugliai), vyko dviem etapais. Pirmame etape MMPI metodika ištirta 695 moksleiviai: 296 berniukai ir 399 mergaitės. Antrame etape buvo renkami duomenys apie ištirtų moksleivių prisitaikymą mokykloje (pažangumą, pamokų lankymą, išėjimą iš mokyklos dėl prisitaikymo problemų).

Tyrimo rezultatai parodė, kad vyresniųjų klasių moksleivių (ir mergaičių, ir berniukų) prisitaikymo mokykloje sunkumai susiję su jų asmenybės ypatumais.

Pagrindinės sąvokos: prisitaikymas (adaptacija) mokykloje, prisitaikymo (adaptacijos) sunkumai, asmenybės ypatumai.

Ižanga

Asmens sugebėjimas prisitaikyti prie gyvenimo pokyčių, gera psichologinė socialinė adaptacija mūsų sudėtingo ir nuolat besikeičiančio gyvenimo sąlygomis yra svarbus gyvenimo kokybės rodiklis. Daugeliu atvejų adaptacija (toliau tekste sąvokas adaptacija ir prisitaikymas vartosime kaip sinonimus) suprantama kaip tęstinis vyksmas. Idealiai vykstant šiam procesui, išgyvenama visiškos žmogaus ir jo aplinkos pusiausvyros būseną; būseną, kuriai esant visi poreikiai patenkinami ir visos žmogaus funkcijos vyksta sklandžiai. Nesėkmingai vykstant procesui, patiriamas visiškas individo ir aplinkos pusiausvyros nebuvimas, neleidžiantis individui vystyti ir tenkinti poreikius (Harrison, Jagelavičius, 1999; Juodraitis, 1999; Barker, 1995; Berezin, 1988 ir kt.).

Prisitaikymo sunkumai dažniausiai atsiskleidžia paauglystėje ir pasireiškia paauglio nesugebėjimu prisitaikyti prie mokyklos reikalavimų (Žukauskienė, Ignatavičienė, 2000; Glozman, Samoilo, 1999; Pstrong, 1990 ir kt.). Prisitaikymo sunkumų mokykloje rodikliai yra moksleivio nepažangumas, pamokų nelankymas, elgesys, neatitinkantis pripažintų pagrindinių moksleivio elgesio principų, narkotikų, alkoholio vartojimas. Kaip teigia Ž. M. Glozmanas bei V. M. Samoilo (1999), prisitaikymo mokykloje sunkumus reikėtų vertinti kaip vieną platesnio reiškinio – socialinės dezadaptacijos – formą.

Kitaip tariant, tai ne tik moksleivio nesugebėjimas būti mokykloje atsižvelgiant į mokymosi situacijos reikalavimus, bet ir vaiko nesugebėjimas adekvačiai sąveikauti su aplinka tomis sąlygomis, kurios sudarytos šioje mikrosocialinėje sistemoje.

Prisitaikymo mokykloje sunkumai yra viena iš pagrindinių priežasčių, darančių įtaką paauglio apsisprendimui išeiti iš mokyklos jos nebaigus. Manoma, kad dažnai moksleivis palieka mokyklą nebaigęs jos ne todėl, kad yra nepakankamai gabus, o todėl, kad nesugeba toje mokykloje prisitaikyti (Rupšienė, 2000; Gage, Berliner, 1994; Frumin, 1993; Sagor, 1989).

Kaip rodo kitų šalių patirtis, prisitaikymo sunkumai mokykloje (sunkiausiu atveju pasireiškiantys išėjimu iš mokyklos) susiję su tolesne asmens dezadaptacija visuomenėje: alkoholizmu, nedarbu, nusikaltimais, savižudybėmis ir pan. (Higgins, Mueller, 1988; Kerr, Nelson, Lember, 1987; Ekstrom, Goertz, Pollack, Rock, 1986 ir kt.). Moksleivių prisitaikymo mokykloje sunkumų įvertinimas ir numatymas, šiems sunkumams įtaką darančių veiksnių analizė yra svarbi mokslinių tyrinėjimų sritis.

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad nėra vienareikšmiško atsakymo į klausimą, kas lemia moksleivio dezadaptaciją mokykloje. Skiriamos psichologinės, pedagoginės, socialinės, ekonominės, kultūrinės, medicininės šio reiškimo priežastys (Juodaitytė, 2000; Glasser, 1991; Ratter, 1987; Uzdila, Barkauskaitė, 1981 ir kt.).

Tyrinėtojai, pabrėžiantys tik išorinius veiksnius (šeimos, mokyklos, mokytojo asmenybės įtaką) moksleivio dezadaptacijos procese, kritikuojami dėl asmenybinių ir amžiaus tarpinių psichologijos specifikos ignoravimo. Argumentuojama, kad moksleiviai mokomi toje pačioje sistemoje (bendrojo lavinimo mokykloje), to paties mokytojo, gali būti skirtingai pritaikę mokykloje. Kaip teigia G. Valickas (1997), visi aplinkos poveikiai pereina per unikalų asmenybės vidinių darinių „filtrą“, ir kiekviena asmenybė sukuria savitą santykių su ta pačia aplinka sistemą. Taigi pabrėžiama asmenybės ypatumų adaptacijos kokybei įtaka. Šeima ir aplinka formuoja vaiko asmenybę, kuri vėliau, pasiekusi tam tikrą išsivystymo lygį, pati tampa veiksniu, formuojančiu požiūrį į aplinką.

Bandoma nustatyti moksleivių asmenybės ypatumų ryšį su prisitaikymo mokykloje problemomis. Ypač domimasi paauglio psichologiniais ypatumais, nes manoma, kad būtent paauglystėje itin aktyviai vyksta tapatybės formavimasis, išryškėja charakterio akcentuacijos – sunkiausias normos variantas, kai atskiri charakterio bruožai yra pernelyg sustiprėję, dėl to atsiranda selektyvus pažeidžiamumas tam tikrų poveikių atžvilgiu, įvairių elgesio sutrikimų (Dereškevičius, Rinkevičienė, Targamadzė, 2000; Glozman, Samoilova, 1999; Rinkevičienė, 1993; Ličko, 1985 ir kt.). Lietuvoje vyresnių klasių moksleivių asmenybės ypatumų ir prisitaikymo mokykloje sąsajos vis dar per mažai išanalizuotos, psichologai stokoja parengtų metodų ir normatyvinių duomenų, reikalingų įvertinti paauglių prisitaikymo mokykloje problemas.

Taigi šio tyrimo tikslas yra išanalizuoti vyresniųjų klasių moksleivių asmenybės ypatumų ir prisitaikymo mokykloje sunkumų ryšį.

Tyrimo metodika

Tiriamieji

Tyrimo dalyvavo 15-kos Kauno miesto bendrojo lavinimo mokyklų devintokai (15–16 metų paaugliai). Tyrimas vyko dviem etapais. Pirmame etape MMPI metodika ištirta 695 moksleiviai: 296 berniukai ir 399 mergaitės. Antrame etape buvo renkami duomenys apie ištirtų moksleivių prisitaikymą mokykloje: pažangumą, pamokų lankymą, mokyklos metimą dėl prisitaikymo problemų.

Tyrimo metodai

Minesotos daugiaprofilinis asmenybės klausimynas, skirtas paaugliams (MMPI-A: Minnesota Multiphasic Personality Inventory for Adolescents). Šis metodas skirtas 14–18 metų paaugliams ir išbandytas kaip tinkamas metodas asmenybės ypatumams nustatyti (Butcher, Graham, 1994; Goštautas, Rugevičius, 1979). Paaugliams MMPI variantas (478 klausimai) parengtas VDU psichologijos katedroje ir naudojamas mokymui bei moksliniam darbui (Goštautas, 1994).

Šiame tyrime naudotos 3 duomenų vertinimo ir 9 pagrindinės MMPI testo skalės:

L skalė. Sudaryta iš klausimų, į kuriuos galima pasirinkti atsakymus, teigiamai apibūdinančius tiriamąjį.

F skalę sudaro 66 klausimai. Kai šioje skalėje balų padaugėja, galima galvoti, kad tiriamasis turi neišspręstų psichologinių problemų, kad nesuprato klausimų, yra registravimo arba skaičiavimo klaidų arba kad tiriamasis stengėsi pavaizduoti save blogesnį negu yra.

K skalę sudaro 30 klausimų, skirtų išaiškinti gynybinę tiriamojo poziciją tyrimo atžvilgiu.

Hipochondrijos (Hs) skalę sudaro klausimai, kurie patikimai išskiria asmenis, perdėtai susirūpinusius savo sveikata. Daugėjant teigiamų atsakymų, išryškėja neurozinė tendencija.

Depresijos (D) skalėje daugėjant teigiamų atsakymų, išryškėja pablogėjusi tiriamojo nuotaika, bloga savijauta, nepasitenkinimas savo elgesiu ir pesimistinis požiūris į ateitį.

Isterijos (Hy) skalėje didelė balų suma rodo, kad tiriamasis stengiasi atkreipti į save aplinkinių dėmesį, yra nekantrus, egocentriškas, nebrandžių emocijų, jį lengva paveikti.

Psichopatijos (Pd) skalės klausimais stengiamasi išaiškinti tiriamojo elgesio tendencijas, nesuderinamas su bendrai priimtomis normomis.

Paranojos (Pa) skalėje teigiami atsakymai į klausimus rodo, kad tiriamasis jautriai reaguoja į kitų nuomonę, yra užgaulus, įtarus, dėl savo sunkumų linkęs kaltinti kitus. Jo požiūriai ir nuostatos yra rigidiškesni negu kitų žmonių.

Psichastenijos (Pt) skalėje didelė balų suma atspindi nuolatinės abejonės, nepasitikėjimą savimi, nepasitenkinimą bendravimu su kitais, nerimastingumą, dažniausiai nepagrįstus įkyrumus, baimes.

Šizofrenijos (Sc) skalėje didelė balų suma rodo, kad tiriamasis linkęs būti vienas, atsiriboti nuo kitų. Jis gali būti keistų pažiūrų ir įsitikinimų, išsiskirti iš kitų žmonių savitu elgesiu.

Manijos (Ma) skalės įvertinimai atspindi padidėjusį tiriamojo aktyvumą daugelyje veiklos sričių, gerą savijautą, daugybę idėjų, bet nepastovų ir nenuoseklų elgesį.

Socialinės intraversijos (Si) skalės aukšti įvertinimai rodo, kad tiriamasis yra gana uždaras, drovus, linkęs save analizuoti, vengti socialinių ryšių.

Prisitaikymo mokykloje rodikliai:

Pažangumas įvertintas kiekvienam tiriamajam suskaičiavus metinių pažymių vidurkį.

Blogiau ir geriau besimokantys moksleiviai išskirti atskirai mergaičių ir berniukų grupėse suskaičiavus pažangumo vidurkius: mergaitės ir berniukai, turintys žemesnį nei jų grupėje nustatytas pažangumo vidurkis, priskirti blogiau besimokančiųjų grupei; mergaitės ir berniukai, turintys aukštesnį nei jų grupėje nustatytas pažangumo vidurkis, priskirti geriau besimokančiųjų grupei.

Pamokų lankymas kiekvieno tiriamojo klasėse nustatytas fiksuojant praleistų per mokslo metus pamokų skaičių. Blogiau ir geriau pamokas lankantys moksleiviai išskirti atskirai mergaičių ir berniukų grupėse suskaičiavus praleistų per mokslo metus pamokų skaičiaus vidurkius: mergaitės ir berniukai, praleidę mažiau pamokų nei jų grupėje nustatytas praleistų pamokų vidurkis, priskirti geriau pamokas lankančiųjų grupei; mergaitės ir berniukai, praleidę daugiau pamokų nei jų grupėje nustatytas praleistų pamokų vidurkis, priskirti blogiau pamokas lankančiųjų grupei.

Moksleivių išėjimas iš mokyklos fiksuotas kiekvieno tyrimo etapo metu tikrinant moksleivių sąrašus ir apklausiant klasių vadovus.

Duomenų analizė atlikta statistinės analizės sistema *SPSS for Windows*.

Tyrimo rezultatai

Moksleivių asmenybės ypatumų ir pažangumo sąsajos. Viena šiame darbe tiriamų prielaidų yra ta, kad vyresnių klasių moksleivių pažangumo problemos susijusios su moksleivių asmenybės ypatumais. Šiai prielaidai patikrinti palyginome geriau ir blogiau besimokančių moksleivių asmenybės ypatumus. Palyginimą atlikome naudodami Studento *t* kriterijų.

Duomenų analizė parodė statistiškai reikšmingai ($p < 0,01$) aukštesnius vidutinius įvertinimus blogiau besimokančių mergaičių *F*, *Hs*, *D*, *Hy*, *Pd*, *Pa*, *Pt*, *Sc* ir *Ma* skalėse, lyginant su geriau besimokančiomis bendraamžėmis (žr. 1 lentelę). Taigi blogiau besimokančios mergaitės dažniau skundžiasi bendro darbingumo sumažėjimu, labiau rūpinasi ir bijo dėl savo sveikatos, turi skundų, kurie nebūtinai susiję su realia liga, joms būdingesnis aplinkinių dėmesio poreikis, galimybė save demonstruoti lyginant su geriau besimokančiomis bendraklasėmis. Blogiau besimokančios mergaitės rečiau paklūsta bendrai priimtoms normoms, taisyklėms, yra konfliktiškesnės, agresyvios, labiau linkusios rizikuoti, labiau išsiblaškusios, įtaresnės, nepatiklios bendraudamos su kitais, rigidiškos, savitesnio mąstymo ir elgesio nei geriau besimokančios bendraklasės. Blogiau besimokančioms mergaitėms būdingi didesnis nerimastingumas, blogesnė nuotaika, pesimistiškesnis ateities vertinimas, mažesnis pasitikėjimas savimi, abejojimas, neryžtingumas, kai reikia priimti sprendimą, lyginant su geriau besimokančiomis bendraklasėmis.

Blogiau besimokančių berniukų grupėje nustatyti statistiškai reikšmingai ($p < 0,05$) aukštesni vidutiniai įvertinimai *F*, *Hs*, *Pd*, *Pa*, *Sc* ir *Ma* skalėse, lyginant su geriau besimokančiais berniukais (žr. 1 lentelę). Blogiau besimokantys berniukai dažniau skundžiasi bendro darbingumo sumažėjimu, labiau rūpinasi ir bijo dėl savo sveikatos, pasižymi skundais, kurie nebūtinai susiję su realia liga, lyginant su geriau besimokančiais bendraamžiais. Blogiau besimokantys berniukai rečiau paklūsta bendrai priim-

toms normoms, taisyklėms, yra konfliktiškesni, agresyvuūs, labiau linkę rizikuoti, labiau išsiblaškę, įtaresni, nepatiklūs bendraudami su kitais, rigidiški, savitesnio mąstymo ir elgesio nei geriau besimokantys bendraamžiai.

1 lentelė. Asmenybės ypatumų išreikštumas geriau ir blogiau besimokančių moksleivių grupėse

MMPI skalės	Berniukai (N=296)		p	Mergaitės (N=399)		p
	Geriau mokosi (N=170)	Blogiau mokosi (N=126)		Geriau mokosi (N=242)	Blogiau mokosi (N=157)	
L	2,92±2,16	3,40±2,31	0,068	2,51±1,93	2,46±2,00	0,805
F	10,75±7,25	14,98±8,63	0,000	7,62±5,31	10,80±6,86	0,000
K	13,32±4,45	13,17±4,31	0,762	12,27±4,24	11,69±3,73	0,155
Hs	7,45±4,38	8,82±4,08	0,007	7,81±4,37	10,13±5,01	0,000
D	21,59±4,67	21,70±4,97	0,853	23,90±5,35	25,31±5,02	0,009
Hy	20,55±5,25	21,37±5,22	0,184	21,37±5,33	23,29±5,51	0,001
Pd	19,56±4,51	21,81±4,80	0,000	20,05±5,60	22,94±5,13	0,000
Pa	11,81±4,22	13,39±4,51	0,002	11,74±4,08	13,17±4,20	0,001
Pt	16,83±7,78	17,93±7,23	0,217	18,55±8,30	22,09±8,13	0,000
Sc	21,11±9,35	24,63±9,82	0,002	19,34±9,34	24,96±9,83	0,000
Ma	19,25±4,60	20,58±5,06	0,019	18,81±5,12	20,43±4,64	0,001
Si	27,17±7,31	27,24±6,44	0,933	28,10±7,70	28,23±6,86	0,865

Pamokų lankymo ir moksleivių psichologinės charakteristikos ryšys. Kaip minėta, pamokų nelankymas yra vienas moksleivių neprisitaikymo mokykloje rodiklių. Nustatėme moksleivių asmenybės ypatumų ir pamokų nelankymo ryšį (žr. 2 lentelę). Palyginimą atlikome naudodami Studento t kriterijų.

Duomenų analizė parodė statistiškai reikšmingus skirtumus geriau ir blogiau pamokas lankančių mergaičių Si skalėje: blogiau pamokas lankančios mergaitės yra ekstravertiškesnės nei geriau pamokas lankančios jų bendramokslės (žr. 2 lentelę). Taip pat yra tendencija, kad blogiau pamokas lankančioms mergaitėms būdingas aukštesnis Pd skalės vidutinis įvertinimas, lyginant su geriau pamokas lankančiomis bendramokslėmis: blogiau pamokas lankančios mergaitės labiau linkusios nepaisyti bendrai priimtų normų, turi daugiau akcentuoto charakterio bruožų, sunkinančių bendravimą su aplinkiniais, mažiau save kontroliuoja, agresyvesnės ir konfliktiškesnės, lyginant su geriau pamokas lankančiomis mergaitėmis.

2 lentelė. Asmenybės ypatumų išreikštumas geriau ir blogiau pamokas lankančių moksleivių grupėse

MMPI skalės	Berniukai (N=296)		p	Mergaitės (N=399)		p
	Geriau lankantys (N=193)	Blogiau lankantys (N=103)		Geriau lankančios (N=241)	Blogiau lankančios (N=158)	
L	3,18±2,23	3,02±2,25	0,566	2,62±1,77	2,28±2,20	0,107
F	11,82±7,61	13,92±8,89	0,034	8,69±5,92	9,15±6,51	0,467
K	13,51±4,55	12,79±4,05	0,163	12,15±4,12	11,88±3,95	0,516
Hs	7,66±4,22	8,74±4,38	0,040	8,54±4,61	8,99±4,99	0,363
D	21,40±4,62	22,09±5,10	0,255	24,37±5,33	24,58±5,17	0,693
Hy	20,69±5,10	21,29±5,51	0,352	22,02±5,66	22,28±5,21	0,643
Pd	19,84±4,45	21,79±5,08	0,001	20,77±5,62	21,82±5,53	0,067
Pa	12,11±4,16	13,17±4,77	0,050	12,13±4,12	12,58±4,26	0,296
Pt	16,62±7,54	18,56±7,47	0,035	19,83±8,35	20,12±8,52	0,733
Sc	21,57±9,37	24,55±10,05	0,011	21,23±9,85	22,04±10,01	0,422
Ma	19,49±4,72	20,43±5,01	0,113	19,19±4,96	19,83±5,04	0,212
Si	27,07±7,27	27,45±6,30	0,641	28,79±7,24	27,18±7,50	0,033

Blogiau pamokas lankantiems berniukams būdingi statistiškai reikšmingai aukštesni F, Hs, Pd, Pa, Pt, Sc skalių vidutiniai įvertinimai, lyginant su geriau pamokas lankančiais bendramoksliais. Taigi blogiau pamokas lankantys berniukai dažniau skundžiasi bendro darbingumo sumažėjimu, labiau rūpinasi ir bijo dėl savo sveikatos, pasižymi skundais, kurie nebūtinai susiję su realia liga, nerimastingesni, mažiau pasitikintys savimi, abejojantys, neryžtingi, kai reikia priimti sprendimą, lyginant su ge-

riau pamokas lankančiais bendraamžiais. Blogiau pamokas lankantys berniukai rečiau paklūsta bendrai priimtoms normoms, taisyklėms, yra konfliktiškesni, agresyvesni, labiau linkę rizikuoti, įtaresni, nepatiklūs bendraudami su kitais, rigidiški savo nuostatomis, savitesnio mąstymo ir elgesio nei geriau pamokas lankantys moksleiviai.

Išėjusių iš mokyklos ir tęsiančių mokymąsi moksleivių psichologinė charakteristika. Palyginome toliau besimokančius moksleivius su moksleiviais, kurie išėjo iš mokyklos. Į pastarąją grupę įtraukėme tik tuos moksleivius, kurie iš mokyklos išėjo arba buvo išvaryti dėl nesugebėjimo prisitaikyti: nepažangumo, pamokų nelankymo, chuliganiško elgesio mokykloje. Į šią analizę neįtraukti moksleiviai, kurie išėjo iš mokyklos dėl to, kad turėjo išvykti gyventi į kitą miestą, į kitą šalį arba persikraustė gyventi į kitą miesto rajoną ir dėl to pakeitė mokyklą. Tokių „nubyrėjusių“ iš mokyklos dėl prisitaikymo sunkumų ir atlikusių MMPI testą, berniukų buvo 12, o mergaičių 1, todėl 3 lentelėje pateikiame tik berniukų MMPI skalių palyginimą.

3 lentelė. **Asmenybės ypatumų išreikštumo palyginimas dėl prisitaikymo sunkumų iš mokyklos išėjusių ir toliau besimokančių berniukų grupėse**

MMPI skalės	Berniukai (N=266)		p
	Toliau besimokantys (N=254)	Išėję iš mokyklos (N=12)	
L	3,08±2,25	3,42±2,39	0,617
F	12,21±7,97	15,83±9,36	0,128
K	13,41±4,45	12,50±2,78	0,301
Hs	7,85±4,33	9,50±3,94	0,198
D	21,62±4,87	21,42±4,87	0,887
Hy	20,81±5,29	20,58±5,47	0,884
Pd	20,44±4,73	21,67±4,50	0,379
Pa	12,46±4,44	12,50±5,63	0,979
Pt	17,24±7,72	19,17±7,06	0,396
Sc	22,47±9,81	24,08±8,90	0,577
Ma	19,81±4,73	21,00±5,74	0,402
Si	27,04±6,98	27,58±5,81	0,791

Kaip matome iš lentelės, „nubyrėjusių“ dėl prisitaikymo sunkumų ir toliau besimokančių berniukų grupėse pagal MMPI skalių vidurkius statistškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. To nelabai galima ir tikėtis, nes nubyrėjusių grupė labai maža. Vis dėlto vidurkių absoliučių skaičių skirtumų galima rasti F, Hs, Pd, Pt, Sc skalėse.

Rezultatų aptarimas

Siekdami įgyvendinti iškeltą darbo tikslą, analizavome vyresnių klasių moksleivių asmenybės ypatumų ir jų prisitaikymo mokykloje lygmens sąsajas. Esminis klausimas, į kurį ieškojome atsakymo, buvo: ar yra prisitaikymo mokykloje sunkumų (nepažangumo, pamokų nelankymo, išėjimo iš mokyklos) ir moksleivio asmenybės ypatumų ryšys. Tyrimo rezultatų analizė leidžia konstatuoti, kad ryšys egzistuoja ir mergaičių, ir berniukų grupėse.

Apibendrinant visų trijų (pažangumo, pamokų lankymo, išėjimo iš mokyklos) prisitaikymo mokykloje rodiklių ryšį su moksleivių asmenybės ypatumais reikia pasakyti, kad berniukų grupėje statistškai reikšmingai ($p < 0,05$) diferencijuojančios pagal visus prisitaikymo mokykloje rodiklius yra F, Hs, Pd, Sc skalės. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad išėję iš mokyklos dėl prisitaikymo sunkumų berniukai ir toliau besimokantys jų bendraamžiai skiriasi tomis pačiomis charakteristikomis, pagal kurias skiriasi blogiau/geriau besimokantys (išskyrus Pa ir Pt skales), blogiau/geriau pamokas lankantys (išskyrus Pa skalę) paaugliai, tačiau šio neprisitaikymo mokykloje kriterijaus ryšiui su asmenybės ypatumais įvertinti reikėtų gilesnio, apimančio daugiau tiriamųjų, tyrimo.

Mergaičių grupėje tokių asmenybės ypatumų, diferencijuojančių pagal visus tris prisitaikymo mokykloje rodiklius (pažangumą, pamokų lankymą, išėjimą iš mokyklos) negalėtume išskirti, tačiau labai skiriasi asmenybės ypatumų išreikštumu geriau/blogiau besimokančios mergaitės. Lyginant geriau ir blogiau pamokas lankančius moksleivius, daugiau asmenybės ypatumų nustatyta berniukų grupėje. Reikėtų paminėti, kad analizuojant blogiau pamokas lankančių mergaičių ir berniukų grupes nebuvo atsižvelgta į pamokų nelankymo priežastis. Šiuo aspektu straipsnyje analizuojamas tyrimas yra ribotas ir konstatuoja faktą, kurį reikėtų išsamiau išanalizuoti naujuose tyrimuose.

Aptarti tyrimo rezultatai patvirtina ankstesnių tyrimų, kuriuose naudotas MMPI, išryškintą mintį, kad žemesnis MMPI profilis atspindi geresnę tiriamojo psichologinę-socialinę adaptaciją, o kuo aukštesnis asmenybės profilis, tuo blogesnė galima asmens adaptacija (Butcher, Graham, 1994; Goštautas, Rugevičius, 1979 ir kt.).

Gauti rezultatai patvirtina mokslininkų daromą prielaidą, kad moksleivių nepažangumas yra vienas iš blogo moksleivio prisitaikymo mokykloje rodiklių, susijęs ne tik su moksleivio gabumais, bet ir su tam tikrais asmenybės ypatumais (Rutter, 1980; Glasser, 1991).

Taip pat reikėtų paminėti, kad atliekant šį tyrimą buvo surinkti duomenys apie aplinkybes tiriamų moksleivių šeimose. Svarbu tai, kad, remiantis gautais rezultatais, tėvų išsilavinimas ir šeimos sudėtis susiję su moksleivių prisitaikymo mokykloje kokybe. Moksleivių prisitaikymo sunkumų mokykloje ryšys su aplinkybėmis šeimoje išsamiai bus išanalizuojamas kitame straipsnyje.

Literatūroje minimas frustracijos ir identifikavimosi modelis, kuriuo remiantis žemas savęs vertinimas yra įtaką moksleivio nepažangumui darantis veiksnys (Valickas, 1991). Mūsų duomenų analizė atskleidė pažangumo ir Pt skalės ryšius mergaičių grupėje: blogiau besimokančioms mergaitėms būdingas aukštesnis Pt skalės vidurkis, tai yra didesnis abejojimas, nepasitikėjimas savimi, nerimastingumas, lyginant su geriau besimokančiomis moksleivėmis. Berniukų grupėje šio dėsnio neužfiksuojame: nerasta statistiškai reikšmingo Pt skalės vidutinių įvertinimų skirtumo geriau ir blogiau besimokančių berniukų grupėse. Gali būti, kad blogiau besimokantiems berniukams būdingas neadekvatus savęs vertinimas, t. y. kai kuriems iš blogiau besimokančių berniukų būdingas neadekvačiai aukštas, o kai kuriems neadekvačiai žemas savęs vertinimas. Šiuos berniukus vertinant kaip vieną blogiau besimokančių moksleivių grupę, šie savęs vertinimo skirtumai neišryškėja.

Šiame straipsnyje pristatomas tyrimas yra tik dalis longitudinalinio tyrimo, kuris, tikimės, leis giliau paanalizuoti asmenybės ypatumų reikšmę moksleivio prisitaikymo mokykloje sunkumams numatyti.

Išvados

1. Vyresnių klasių moksleivių prisitaikymo mokykloje sunkumai (blogas mokymasis ir pamokų nelankymas) susiję su jų asmenybės ypatumais:

1.1. Blogiau besimokantiems berniukams ir mergaitėms būdinga daugiau neįprastų atsakymų (F), jie labiau susirūpinę dėl savo sveikatos (Hs). Jiems taip pat būdingi nepaklusnumas bendrai priimtoms taisyklėms (Pd), didesnis įtarumas, nuostatų rigidiškumas (Pa), mąstymo ir elgesio savotiškumas (Sc), padidėjęs aktyvumas bei nenuoseklus elgesys (Ma), lyginant su geriau besimokančiais bendraamžiais. Blogiau besimokančios mergaitės, be jau išvardytų savybių, pasižymi blogesne nuotaika (D), egocentriškumu (Hy), didesniu nepasitikėjimu savimi (Pt), lyginant su geriau besimokančiomis moksleivėmis.

1.2. Blogiau pamokas lankančioms berniukams būdinga daugiau neįprastų atsakymų (F), jie labiau susirūpinę dėl savo sveikatos (Hs). Jiems būdingi ir nepaklusimas bendrai priimtoms taisyklėms (Pd), didesnis įtarumas, nuostatų rigidiškumas (Pa), didesnis nepasitikėjimas savimi (Pt), mąstymo ir elgesio savotiškumas (Sc), lyginant su geriau pamokas lankančiais moksleiviais. Blogiau pamokas lankančioms mergaitėms būdingas didesnis ekstravertiškumas (Si), lyginant su geriau pamokas lankančiomis bendramokslėmis.

2. Išėjimo iš mokyklos kaip neprisitaikymo mokykloje kriterijaus ryšiui su asmenybės ypatumais įvertinti reikėtų gilesnio, daugiau tiriamųjų apimančio, tyrimo.

LITERATŪRA

1. **Barker R. L.** The Social Work Dictionary. – Washington: National Association of Social Workers, 1995.
2. **Butcher J. N., Graham J. R.** Topics in MMPI-2 and MMPI-A Interpretation. – Minnesota: Department of Psychology, University of Minnesota, 1994.
3. **Dereškevičius P., Rimkevičienė V., Targamadžė V.** Mokyklos nelankymo priežastys. – Vilnius: Žuvėdra, 2000.
4. **Ekstrom R. B., Goertz M. E., Pollack J. M. and Rock D. A.** Who drops out of high school and why? Findings from a national study. – Teachers College Record, 1986.
5. **Gage N. L., Berliner D. C.** Pedagoginė psichologija. – Vilnius: Alma litera, 1994.
6. **Goštautas A., Rudzevičius M.** Klausimų metodo naudojimas nustatant studentų medikų asmenybės ypatybes // Medicina. 1979. Nr. 17.
7. **Harrison W. D., Jagelavičius A.** Axioms and Assumptions About Adaptation: Implications for the social Professions // Socialinė-psichologinė adaptacija ir švietimo sistema. 1999. Nr. 1.

8. **Higgins P., Mueller D.** The prevention of poor school performance and school failure. – Amherst H. Wildor Foundation, 1988.
9. **Juodaitytė A.** Vaikų iš skirtingų socialinių sluoksnių adaptavimasis mokykloje // Tiltai. 2000. Nr. 2.
10. **Juodraitis A.** Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos. – Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1999.
11. **Kerr M. M., Nelson C. M., Lambert D. L.** Helping adolescents with learning and behavior problems. – Merril Publishing Company, 1987.
12. **Rimkevičienė V.** Priežasčių, dėl kurių 14–16 metų paaugliai nebedalyvauja nuoseklaus mokymo sistemoje, tyrimas. – Vilnius: Pedagogikos institutas, 1993.
13. **Rupšienė L.** Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškinys. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2000.
14. **Rutter H., Maughan B., Mortimore P.** Fifteen Thousand Hours. Secondary schools and Their Effects on Children. – London: Butler and Tauner, 1980.
15. **Sagor R.** Teetering // Educational Psychology. 1990. Vol. 2.
16. **Uzdila J., Barkauskaitė M.** Mokymo proceso tobulinimo pagrindai. – Kaunas: Šviesa, 1981.
17. **Valickas G.** Asmenybės savęs vertinimas. – Vilnius: VU leidykla, 1991.
18. **Valickas G.** Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997.
19. **Žukauskienė R., Ignatavičienė K.** Eksteriorizuotų prisitaikymo problemų mokykloje tipologija. – Vilnius: VPU leidykla, 2000.
20. **Березин Ф. Б.** Психическая и психофизиологическая адаптация человека. – Ленинград: Наука, 1988.
21. **Глассер У.** Школы без неудачников. – Москва: Прогресс, 1991.
22. **Глозман Ж. М., Самойлова В. М.** Социально дезадаптированный подросток: нейропсихологический подход // Психологическая наука и образование. 1999. No. 2.
23. **Личко А. Е.** Подростковая психиатрия. – Ленинград: Медицина, 1985.
24. **Пстронг Д.** Профилактика социальной дезадаптации учащихся // Советская педагогика. 1990. No.12.
25. **Раттер М.** Помощь трудным детям. – Москва: Прогресс, 1987.
26. **Фруммин И. Д.** Как преодолеть отчуждение от школы? // Педагогика. 1993. No. 2.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF TEENAGER HAVING ADAPTATION DIFFICULTIES AT SCHOOL

Dr. Loreta Bukšnytė

Vytautas Magnus University, Mykolas Romeris University

Summary

Adaptation difficulties are usually revealed in adolescence and manifest themselves in inability to adapt to school requirements (Žukauskienė, Ignatavičienė, 2000; Glozman, Samoilova, 1999; Pstrong, 1990). The indicators of school adaptation difficulties are the schoolchild's academic failure, poor school attendance, use of drugs, alcohol, delinquent behaviour. The most vivid manifestation of adolescent inability to adapt to school requirements is the school dropout rate (Rupšienė, 2000; Gage, Berliner, 1994; Фруммин, 1993; Sagor, 1989).

School adaptation problems are often related to schoolchildren's personality peculiarities. However, in Lithuania, the interrelationship of senior schoolchildren's personality peculiarities and school adaptation has been only scarcely analysed. The aim of this article is to analyse relationship between schoolchildren's personality peculiarities and school adaptation indicators (academic success, school attendance, school dropout).

The research participants were the ninth form schoolchildren (15-16 years old adolescents) from 15 Kaunas secondary schools. 695 ninth form schoolchildren (296 boys and 399 girls) were researched.

Research methods: Minnesota Multiphasic Personality Inventory for Adolescents (MMPI-A) and information about school adaptation indicators (achievement, school attendance, pupils' dropout).

The results of the present study revealed that senior pupils' school adaptation difficulties are related to their personality peculiarities:

1. Low achievers boys and girls have higher average scores in scales F (unusual responses), Hs (concern about one's health), Pd (disobedience to generally accepted rules), Pa (rigidity in one's dispositions), Sc (thinking and behaviour singularity), Ma (hyperactive, inconsistent behaviour) in comparison with the peers who have higher school achievement scores. Low achievers-girls also exhibited higher average scores in scales Hy (egocentricity), Pt (lack of self-confidence) in comparison with higher achievers-girls.

2. Boys with poorer school attendance scores exhibited higher average scores in scales F (unusual responses), Hs (concern about one's health), Pd (disobedience to generally accepted rules), Pa (rigidity in one's dispositions), Pt (lack of self-confidence), Sc (thinking and behaviour singularity) in comparison with the boys with better school attendance scores. Girls with worse school attendance scores exhibited lower evaluations in scales Si (introversion) comparing with girls attending school better.

Keywords: school adaptation; adaptation difficulties, personality peculiarities.